

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ ПОДІЙ “ПОМАРАНЧЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ” У СВІДОМОСТІ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ (на прикладі м. Кіровограда)

Е.О. КЛЮЄНКО

Одним із провідних сюжетів сьогоденішнього соціально-політичного життя є публічні дискусії навколо масових акцій протесту під час президентських виборів 2004 року, які отримали назву “помаранчевої” революції. Представники різних суспільних доменів – митці, журналісти, політики прагнуть не лише простежити перебіг цих подій, а й дати їм оцінку, спрогнозувати їх вплив на майбутній розвиток українського суспільства. Помітною рисою таких публічних дискурсів є те, що вони зводяться до обговорення власних, часто суб’єктивних думок, в основі яких – враження від спостереження за цими подіями, або від безпосередньої участі в них. Вочевидь, за таких обставин науковий підхід до осмислення проблеми набуває особливої актуальності. У статті зроблено соціологічний аналіз деяких особливостей відображення подій

“помаранчевої” революції в свідомості міського населення на основі результатів опитування громадської думки у м.Кіровограді.¹

1. “Постреволюційна інерційність” підвищеного інтересу до політики

За даними загальнонаціонального соціологічного моніторингу “Українське суспільство” протягом 10 років (з 1994 по 2003 роки) частка громадян, які дуже цікавляться політикою ніколи не перевищувала 12%, натомість, байдужих до політичного життя було від 1/5 до 1/3. Індекс інтересу до політики в ці роки коливався нижче середнього рівня (1.94 бали у 2003 році)² [1, 563]. Як відзначає Е.І. Головаха, більшість громадян проявляла не дуже виражений інтерес до політичної сфери життя суспільства. При цьому, помірний інтерес більшості спостерігався у всіх регіонах України [2, 97]. Схожа ситуація була характерною і для кіровоградського соціуму навіть у “політизованому” виборами Президента 1999 році [3].

Цілком зрозумілим було значне підвищення інтересу громадян до політики (навіть у провінційному місті) під час виборів Президента і, особливо, масових акцій протесту – подій “помаранчевої” революції. Проте після цих подій “пройшов вже не один день”, але підвищений “постреволюційний” інтерес кіровоградців до політики спостерігається і на початку травня 2005 року: число респондентів, які дуже цікавляться політикою, становить 24.3%, тих, хто цікавиться політикою певною мірою – 65.2%, а байдужих до політики виявилось 10%. Узагальнений показник (індекс) рівня інтересу населення м.Кіровограда до політики навіть перевищує середнє значення (2.14 бали, шкала трьохбальна).

Особливу увагу слід звернути на підвищення інтересу до політики у молоді м. Кіровограда. Перед цим варто наголосити, що з перших років незалежності, частка молоді України байдужої до політики, постійно зростала (наприклад, з 24% у 1995 році до 34% у 2002 році) [4, 94-95]. Інтерес української молоді до політики стабільно “не дотягував” і до середнього рівня, хоча, ця тенденція є типовою не лише для України, і спостерігається у більшості європейських країн (наприклад, у 1995 році індекси інтересу молоді до політики у Британії та в Італії дорівнювали відповідно 2.16 і 2.52 бали, шкала п’ятибальна) [5, 64-65]. Простежувалась ця тенденція і у сусідній Росії, де з 1989 року доля молоді, байдужої до політики, збільшилася у кілька разів [6, 81-82].

¹ Опитування проведено Центрально-українською соціологічною лабораторією Кіровоградського державного педуніверситету ім. В.Винниченка у квітні-травні 2005 року у м.Кіровограді. Загалом опитано 420 респондентів. Вибірка квотна, репрезентативна за статтю і віком для дорослого населення міста (від 18 до 75 років). Метод - індивідуальне стандартизоване інтерв’ю за місцем проживання. При довірчій ймовірності (p) = 0.95 стандартна похибка вибірки (Δ) становить 4.8%.

² За трьохбальною шкалою.

За даними опитування у м. Кіровограді у травні 2005 року, молодих людей, які зовсім не цікавляться політикою, “залишилось” лише 8.5%. Цей “постреволюційний” інтерес до політики у молоді центрально-українського міста перевищив середній рівень (індекс=2.07 бали, шкала трьохбальна) і є, навіть, співставним із показниками для молоді Палестини і Арабо-Ізраїльських територій (індекси відповідно 3.20 і 3.45 бали, шкала п’ятибальна), де такий інтерес, однак, в крос-культурних дослідженнях, пояснюється “ситуацією збройного конфлікту” [5,64-65].

В цілому, результати опитування громадської думки у м. Кіровограді відображають також і загальні тенденції у політичній культурі населення України, які було проаналізовано Е.І. Головахою ще на початку 90-х років: інтерес до політики корелює з віком і освітою респондентів. Із збільшенням віку і зростанням рівня освіченості підвищується й інтерес до політики [7, 25-26].

Отже, через чотири місяці після завершення масових акцій протесту – “помаранчевої” революції, для населення м. Кіровограда характерною є “постреволюційна інерційність” підвищеного інтересу до політики. Зафіксований рівень інтересу до політики є нетиповим для політичної культури населення, яка, характеризувалась стабільно помірним інтересом до політики тривалий час, упродовж останніх 15-ти років.

2. Редукція соціальної реальності у мас-медіа: пресинг двох оцінок подій “помаранчевої” революції

Помітною рисою демократизації інформаційного простору стало висвітлення у ЗМІ, як правило, переважно двох точок зору на події: владної та опозиційної. Зрозуміло, що «пресинг двох оцінок» об’єктивний, бо влада і опозиція знаходяться у центрі політичного процесу. Але, з іншого боку, переважне циркулювання у мас-медіа двох оцінок створює «ненавмисний ефект» відсутності у суспільстві інших суджень про події.

Ймовірно, що це один із проявів загального функціонального дисбалансу в діяльності українських ЗМІ, помічений раніше дослідниками Н.В. Костенко і В.Л. Осовським: «...перевага формуючої діяльності ЗМІ за рахунок обмеження, а інколи і придушення їх функції артикуляції громадської думки» [8, 88]. В умовах, коли ЗМІ виконують передаточну функцію «пресингуючи двома точками зору», можна очікувати, що громадська думка, ймовірно, має переважно відображати саме ці дві оцінки, зокрема, і щодо подій «помаранчевої» революції, бо, як наголошують дослідники, прямі оцінки будь-чого як владою, так і опозицією «...можуть виступати в якості достатньо потужного інструменту впливу на громадську думку...» [9, 125]. Для соціології масової комунікації це може бути питання про те, який ефект (вплив) на громадську думку має цей «пресинг двох оцінок» – тотальний чи обмежений [10].

Отже, перша оцінка артикулюється представниками нової влади і її симпатиками: “помаранчева” революція – це законний протест громадян проти фальсифікацій на виборах Президента. Друге судження висловлюється представниками колишньої влади та традиційною опозицією ліво-радикального спрямування: “помаранчева” революція – це антиконституційний *coup d'etat*³, здійснений на американські кошти.

Результати соціологічного опитування у м. Кіровограді дають можливість побачити, що пропозиція ЗМІ переважно двох оцінок на події “помаранчевої” революції не знаходить значного їх відображення у свідомості населення. Отже, із таблиці 1, у якій представлено шість різних оціночних суджень про події «помаранчевої» революції, можна бачити, що респондентів, які оцінюють їх як «протест проти фальсифікацій на виборах» – близько чверті, а тих, хто думає, що це «переворот на американські кошти» – до 10%.

Таким чином, як владна, так і опозиційна оцінки навіть не є найпоширенішими у громадській думці і посідають не перше та друге, а третє і шосте рангові місця за поширеністю. Натомість, порівняльна більшість опитаних дотримується інших оціночних суджень: «помаранчева» революція – це «протест народу проти влади Л. Кучми та його оточення» (майже 40%; перше рангове місце) і «піднесення національної самосвідомості» (майже 33%; друге рангове місце).

В цілому, навіть загальний огляд даних у таблиці 1 свідчить про відсутність домінування у громадській думці «двох точок зору» на події, які домінують у медіа і, водночас, про наявність спектру оцінок щодо «помаранчевої» революції, яких ймовірно може бути і більше. Проте відносно невелике число тих, хто не визначився (9.8%) і практична відсутність у респондентів своїх варіантів відповідей (не із запропонованих), дає підставу розраховувати, що найбільш поширені із оціночних суджень були представлені в опитувальнику.

Таблиця 1. Розподіл відповідей респондентів на запитання: *“На Ваш погляд, що являє собою “помаранчева” революція, з чим Ви її пов’язуєте?”*, у % до числа опитаних*

Оціночні судження про події “помаранчевої” революції	%	Ранг
Протест народу проти влади Л. Кучми та його оточення	39.3	1
Піднесення національної самосвідомості	32.9	2
Протест проти фальсифікацій на виборах Президента	24.5	3

³ Державний переворот (франц.).

Боротьба двох груп олігархів	21.2	4
Організований опозицією політичний переворот за допомогою народу	10.2	5
Організований на американські кошти політичний переворот за участю народу	9.3	6
Не визначились	9.8	

* **Примітка.** Сума % перевищує 100%, позаяк респонденту можна було обрати більше однієї відповіді.

Уявлення про “помаранчеві” події суттєво не відрізняються у чоловіків і жінок, але слабо корелюють з віком респондентів, освітою і інтересом до політики.⁴ Так, оцінка “помаранчевої” революції, як “протесту народу проти влади Л. Кучми та його оточення”, є дещо більш характерною для людей старшої вікової групи (47.4%), для тих, хто має низький рівень освіти (50%), а, також, для людей з високим рівнем інтересу до політики (45.1%).

Друге за поширеністю судження про “помаранчеву” революцію, як про “піднесення національної самосвідомості”, більше притаманне молоді (46.1%), високоосвіченим (35.1%), і, знову ж, респондентам із високим рівнем інтересу до політики (39.2%).

Підсумовуючи вищезазначене, варто підкреслити, що в оцінках “помаранчевих” подій соціальна реальність для населення виявляється значно багатоманітнішою ніж редукована медіа-реальність, що, ймовірно, пояснюється двома факторами. По-перше, на думку дослідників медіа, “...пресинг оціночних суджень далеко не завжди є успішним: психологічне та моральне протистояння будь-якому відкритому тиску – феномен, що є добре відомим науці та практиці” [9, 125]. І, по-друге, соціологи впевнені, що найбільш вагомим чинником формування громадської думки залишається безпосередній власний життєвий досвід людей, набутий під час зіткнення з проблемами [8, 87]. За цих двох обставини, на наш погляд, в оцінках населенням “помаранчевих” подій і не прослідковується “ефекту тотального медіа-впливу”, а, швидше, спостерігаються “обмежені ефекти” медіа на громадську думку.

У зв'язку із вищевикресленим, виникають дві актуальні проблеми, що потребуватимуть наукового аналізу: по-перше, якою мірою ЗМІ виконує функцію артикуляції громадської думки, виступає її речником (“голос народу”, “четверта влада”) з приводу суспільно-значущих подій? І, по-друге, наскільки влада і опозиція усвідомлюють міру сприйняття своїх оцінок суспільно-значущих подій населенням?

⁴ Коефіцієнти Крамера = .15 (змінна “вік”, $p < .05$); = .15 (змінна “освіта”, $p < .05$); = .14 (змінна “інтерес до політики”, $p < .05$).

3. Вплив подій “помаранчевої” революції на майбутнє: тенденції до розщеплення і турбулентності громадської думки та недостатня політична компетентність населення

Близько 10 тисяч кіровоградців протестували на центральному майдані “одвічно тихого” обласного центру під час кульмінації подій “помаранчевої” революції. Під впливом неодноразових багатотисячних мітингів і демонстрацій здається природним очікувати певної одностайності (“всенародності”) у цілком позитивній оцінці населенням впливу цих революційних подій на майбутнє України. Але, як свідчать результати опитування, це не більше ніж ілюзія, що народжується під враженням небачених за масовістю протестів, коли здавалося, що на вулицю вийшло майже все місто.

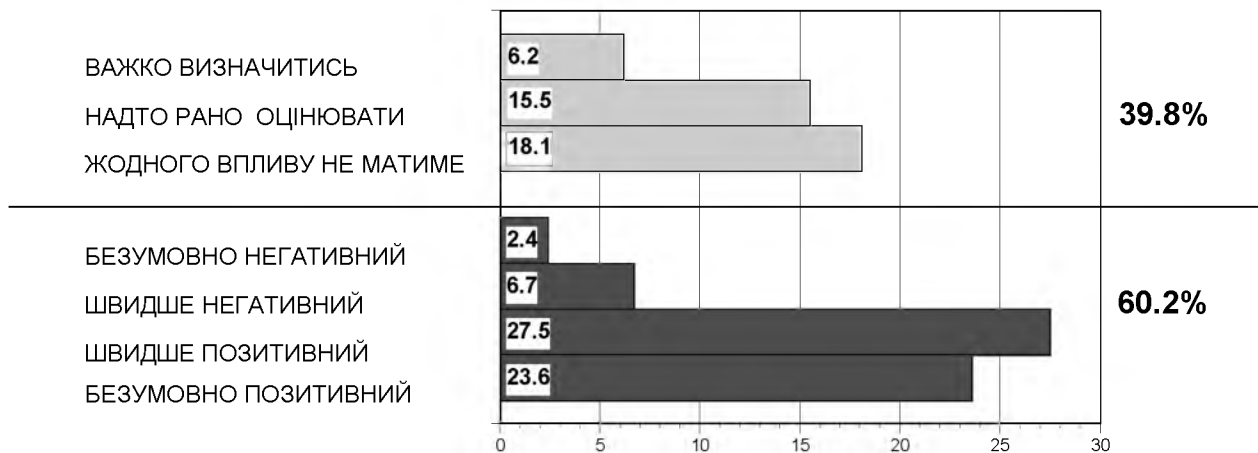
Натомість, результати опитування представлені у діаграмі 1 ймовірно можуть свідчити про існування декількох тенденцій щодо оцінки населенням впливу “помаранчевих” подій на майбутнє. Помітною є тенденція до **розщеплення** оцінок, а, отже і громадської думки, по цьому питанню на дві, значні частини. Перша частина – це 60% респондентів, які визначилися з характером впливу “помаранчевої” революції на майбутнє. Друга частина – це майже 40% опитаних, які взагалі не мають власної оцінки відносно такого впливу в площині “негативна-позитивна”.

Вочевидь, має місце значна **невизначеність** громадської думки, користуючись термінологією британського соціолога Е. Гіденса, **турбулентність** (неоформленість, різноспрямованість), відсутність у громадській думці домінуючої (“всенародної”) оцінки.

Оскільки така вагома частка респондентів не змогла оцінити вплив на майбутнє вкрай важливих для суспільства подій, за якими слідувала світова громадськість, є всі підстави говорити про **недостатню політичну компетентність** значної частини населення міста. Для порівняння, наприклад, дослідники політичної культури в США, констатує Е.Я. Баталов, відзначають високий рівень політичної компетентності американців, які готові оцінювати найрізноманітніші політичні події, а частка тих, хто не може визначити свою оцінку в опитуваннях громадської думки не перевищує 10%, а, з найважливіших питань дуже часто не сягає і 5% [11, 211]. Важливим чинником недостатньої політичної компетентності, на думку Е.І. Головахи, є слабкорозвинена інфраструктура суспільної активності, коли більшість населення, на відміну від розвинених країн, “...знаходиться у фактичній ізоляції від основних інституцій громадянського суспільства” [7, 23-24], а звідси і така велика частка тих, хто не може оцінити власні перспективи, і, як наслідок, вплив різних політичних подій на майбутнє.

Діаграма 1. Розподіл відповідей респондентів на запитання: **“Зараз люди говорять про наслідки “помаранчевої” революції. Як Ви**

вважаєте, який вплив здійснить ця подія на розвиток України?”
у % до числа опитаних

В цілому, на основі узагальненого числового показника (індексу)⁵, оцінку населенням м. Кіровограда впливу подій “помаранчевої” революції на соціальні зміни в українському суспільстві, можна схарактеризувати як **“швидше позитивну”** (індекс = 3.8 бали).

Ця оцінка залежить (на статистично значущому рівні) від віку респондентів, їх мовної ідентифікації та інтересу до політики⁶ (за статтю та рівнем освіти кореляція відсутня). Так, існує слабка тенденція до зворотнього зв'язку між оцінкою впливу “помаранчевих” подій на майбутнє України і віком респондентів – із збільшенням віку ця оцінка зміщується у негативний бік. Помітною є тенденція до прямої залежності між оцінкою впливу цих подій на майбутнє і рівнем інтересу респондентів до політики – із зростанням інтересу до політики підвищується в позитивний бік і ця оцінка. Зрештою, дещо “позитивніше” оцінюють майбутній вплив “помаранчевої” революції україномовні респонденти на відміну від російськомовних. Таким чином, згалом, найпозитивніше цей вплив оцінює молодь (індекс=4.0), україномовні (індекс=3.9), дуже зацікавлені політикою (індекс=4.0), а найнегативніше – у віці 55-75 років (індекс=3.6), російськомовні (індекс=3.7), байдужі до політики (індекс=3.5).

Отже, розгляд деяких особливостей відображення “помаранчевих” подій у свідомості населення м. Кіровограда дозволяє виокремити наступне:

⁵ Використано методичний принцип вимірювання за п'ятибальною шкалою Лайкерта. Із розрахунків були виключені дані по альтернативам “важко визначитись” і “надто рано оцінювати” (91 відповідь), тому обраховано 329 відповідей (78% вибірки).

⁶ Коефіцієнт кореляції Спірмена = -.06 (змінна “вік”, $p < .05$); коефіцієнт контингенції = .32 (змінна “мова спілкування”, $p < .01$); коефіцієнт кореляції Спірмена = .17 (змінна “інтерес до політики”, $p < .01$).

1. Події “помаранчевої” революції вплинули на зростання інтересу населення до політики. Характерною є і “постреволюційна інерційність” підвищеного інтересу до політики, що є нетиповим для політичної культури населення (особливо молоді) як регіону, так і України в цілому.

2. В розумінні подій “помаранчевої” революції соціальна реальність для населення виявляється багатоманітнішою ніж редукована владними і опозиційними оціночними судженнями медіа-реальність, відтак, не прослідковується “ефект тотального медіа-впливу”, а, швидше, спостерігаються “обмежені ефекти” ЗМІ на громадську думку в уявленнях про ці події.

3. У питанні впливу подій “помаранчевої” революції на майбутнє України для громадської думки м. Кіровограда характерною є тенденція до розщепленості на дві вагомні частини (ті хто оцінили цей вплив і ті хто не з’ясували його для себе), а, відтак, і значної невизначеності, турбулентності (неоформленості, різноспрямованості), відсутності у громадській думці домінуючої (“всенародної”) оцінки. Великою мірою це є свідченням недостатньої політичної компетентності населення, його неготовності оцінити вплив такої важливої суспільно-політичної події на майбутнє України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. “Українське суспільство – 2003. Соціологічний моніторинг”/За ред. д.е.н. В.Ворони, д.с.н. М.Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, - 2003. – 684 с.
2. Головаха Е. И. Трансформирующееся общество. Опыт социологического мониторинга в Украине. - К.: Ин-т социологии АН Украины, 1996. – 143 с.
3. Ключенко Е.О. Соціально-політична ситуація у Кіровоградській області в оцінці громадської думки // Кіровоградщина на зламі тисячоліть: стан, проблеми, перспективи. Всеукраїнська науково-практична конференція. – К.: Ін-т політичних та етнонаціональних дослідн. НАН України, 1999.-С.122-126.
4. Нове покоління незалежної України (1991-2001 роки): Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2001 р.). – К.: Державний ін-т проблем сім’ї та молоді, 2002. – 211 с.
5. Youth and history: a comparative European survey on historical consciousness and political attitudes among adolescents. – Hamburg: Korber-Stiftung, - 1997. – Vol. A. Description. – 485 p.
6. Молодёжь России: Тенденции, перспективы / Под.ред.И.М.Ильинского, А.В. Шаронова. – М.: Мол.гвардия, 1993. – 224 с.
7. Головаха Е.И. Политическая информированность, компетентность и активность населения // Политическая культура населения Украины (Результаты социологических исследований). - К.: Наукова думка, 1993. - С.20-28.
- 8.Оссовський В.Л. Громадська думка: спроба соціологічної інтерпретації. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 1999. – 137 с.
9. Общественное мнение и власть: механизм взаимодействия /За ред. А.А. Ручки. – К.: Наукова думка, 1993. – 136 с.
10. Костенко Н. Парадигми та фактичності нових мас-медіа // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 1/2. – С. 138-150.

11. Баталов Э.Я. Политическая культура современного американского общества. - М.: Наука, 1990. – 252 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Клюєнко Едуард Олександрович – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.